

THE DEVELOPMENT OF THE IDEA OF THE FORMATION OF INDIVIDUAL CITIZENSHIP IN SCIENTIFIC UNDERSTANDING РОЗВИТОК ІДЕЇ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ ОСОБИСТОСТІ У НАУКОВОМУ ОСЯГНЕННІ

Dzyubenko I. / Дзюбенко І.А.,

ORCID: 0000-0001-6409-0074

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor /
кандидат педагогічних наук, доцент*

*Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*

Анотація. У статті розкрито особливості специфіки громадянського виховання та національного самоствердження особистості. Наголошується, що формування громадянськості має на меті виховання особистості, спрямованої на розвиток особистісних рис характеру та якостей, світогляду, почуттів, вчинків та норм поведінки, способу мислення, направленим на саморозвиток та розвиток національного самоствердження демократичного громадянського суспільства в Україні. Особливий акцент зроблено на формуванні громадянськості особистості, а саме: національному самостверженні та патріотизмі.

Ключові слова: громадянськість, національне самоствердження, нація, самоствердження, громадянська нація, українська нація, патріотизм.

Вступ.

В умовах повномасштабної війни в Україні, український народ захищає свою незалежність, соборну державність, стверджуючи національну ідею. Відтак, актуалізується проблема формування громадянськості, визначення й обґрунтування цінностей української нації як центральної умови національної єдності, безпеки й успішного розвитку України.

Варто підкреслити, що формування громадянськості має на меті виховання особистості, спрямованої на розвиток особистісних рис характеру та якостей, світогляду, почуттів, вчинків та норм поведінки, способу мислення, направленим на саморозвиток та розвиток національного самоствердження демократичного громадянського суспільства в Україні. Саме на формуванні таких особистісних якостей громадянина, вихованні демократичного світогляду, що є основною метою громадянського виховання, наголошується в державних нормативно-правових документах.

З огляду на це системі вітчизняної освіти має бути властива випереджувальна роль у розбудові державності, національній консолідації та у вихованні української політичної нації. Зазначене повною мірою знайшло своє підтвердження в Указі Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді». За таких обставин нагальним завданням освіти постає виховання в особистості національного самоствердження, що проявляється як усвідомлення себе членом української нації, прагнення до духовно-морального самовдосконалення, відданість Батьківщині, визначається толерантним ставленням до всіх етносів, що становлять український народ, та готовністю солідарно відстоювати національні інтереси суверенної демократичної Української держави.

Аксіологічні основи національного самоствердження особистості досліджували зарубіжні (У. Віртц, М. Рокич, В. Франкл, Я. Щепанський та інші), так і вітчизняні (В. Андрущенко, С. Кримський, І. Надольний, В. Шинкарук, М. Боришевський, О. Вишневський, І. Лебідь, К. Чорна, Г. Шевченко та інші) вчені.

Сучасному українству випала доленосна історична місія – зберегти для прийдешнього покоління Батьківщину. Від консолідації громадян у прагненні стати українською нацією, ствердитися як європейський народ залежить існування та подальше становлення суверенної, демократичної і соціальної Української національної держави, що визначається як досягнення національного успіху. Формула національного успіху, базована на розробленій психологами матриці успіху [3], передбачає єдність та інтегративність таких її складників, як: формування в особистості української позитивної національної ідентичності на основі адекватної національної самооцінки, мотивація національної спрямованості та системи національних цінностей, відображених у національних інтересах Української держави.

Саме тому формування громадянськості та виховання національного самоствердження особистості постає запорукою подальшого сталого розвитку та ствердження української нації, кожен член якої почуватиметься відповідальним передусім перед державою та нацією.

З огляду на це пріоритетним завданням освітньої політики України має бути проголошено забезпечення *престижу належності особистості до Української держави, нації*, що сприятиме зростанню національної самосвідомості особистості, формуванню української національної ідентичності, адекватно високої національної самооцінки та вияву почуттів національної гідності й гордості громадян у національному самоствердженні та відстоюванні національних інтересів.

Поняття «національне самоствердження» репрезентує змістовне поєднання понять «нація» та «самоствердження», яке, проте не означає суми останніх, а передбачає нове сутнісне навантаження зі специфічною гносеологічною та світоглядною функціями.

Для введення до наукового обігу поняття «нація» видається необхідним детальний аналіз його змістового наповнення та сутнісних характеристик. Потреба такого аналізу детермінована невивченістю поняття «нація» та нерозробленістю до сьогодні його уніфікованого визначення. Окреслені тенденції були зумовлені суспільно-політичними й ідеологічними обставинами пострадянського простору, а саме – заборонаю на дослідження національного питання та призвели до не одностайності зарубіжних і вітчизняних учених у їхньому науковому баченні проблеми становлення нації. Проте плідна робота у вказаній царині українських дослідників уже періоду незалежності Української держави уможливила, з увагою до досвіду зарубіжних науковців, вирішення поставлених у дослідженні завдань.

На основі аналізу провідних концепцій націєтворення узагальнили та виокремили найсуттєвіші підходи до трактування поняття «нація». Так, нація постає як сукупність людей, певне суспільне утворення, що проживає на

спільній території, характеризується особливостями культури, мови, психічного складу, спільністю економічного життя, що відрізняє націю від народу як менш розвиненого суспільного утворення з усвідомленням своєї єдності та відмінностей від інших спільнот; як сукупність громадян, що проживає на території певної держави й може складатися з кількох етносів і бути полікультурною [7, с. 761]. У такому ракурсі доречним вважаємо твердження К. Дойча, про те, що нацією є народ, який має державу [8].

До прикметних ознак нації належать: підпорядкування всіх її членів єдиному урядові; проживання на одній території; спільна мова, звичаї; спільне походження та історія; особливий національний характер; спільні інтереси; спільні національні почуття або воля; толерантне ставлення до інших людей, які належать до однієї нації; відданість; почуття національної гордості за досягнення та смутку з приводу невдач національної політики [9].

Поняття «політична нація» дослідники означають усю сукупність населення різного етносу, що ідентифікована із поняттям громадянства певної країни, має власну державу чи прагне реалізувати своє право на самовизначення національне самоствердження, адже «кожна нація є держава» [6, с. 83].

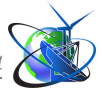
Відтак, коли народ досягає рівня нації, то теоретично об'єднує в суверенну націю всі суспільні прошарки, де кожен індивідуальний член є громадянином та існує теоретична рівність громадян у спільноті. Усі громадяни рівні перед законами нації, і в теорії немає проміжних утворень між громадянином і національною державою [12].

Загалом, процес національного самоствердження українського народу охоплює творення та становлення його як нації; прищеплення членам спільноти почуттів і свідомості належності до нації; формування державної мови й символіки нації; розвиток соціального та політичного руху від імені нації, становлення громадянського суспільства; створення, прийняття більшістю суспільства та реалізація доктрини чи ідеології нації, загальної й конкретної [9; 14].

В умовах сьогодення на ґрунті народнокультурної мобілізації та перепривласнення самобутньої історії постає українська модерна нація, що визнає автономію політичної спільноти, в якій інтелектуали й представники вільних професій можуть реалізувати свої вміння й навички, але вже на службі народу, своїм співвітчизникам [12].

У контексті перспектив виховання національного самоствердження в учнів початкової школи в Україні актуальним видається формування *громадянської нації*, де кожен член української спільноти повинен усвідомлювати власну причетність до утвердження української нації, громадянського суспільства, відповідати перед своєю національною державою та солідарно співпрацювати з іншими громадянами на користь громади, держави, нації.

Схиляємося до думки, що всі громадяни, незалежно від їхнього етнічного походження, релігійного та соціального статусу, становлять *українську націю* як поліетнічну спільноту, що складається із представників титульної української нації та всіх етнічних спільнот, які проживають в Україні та вважають її своєю Батьківщиною, котрі ідентифікують себе як громадяни Української держави і в

яких утвердилося українське світосприймання та світорозуміння.

Процес творення української політичної нації пов'язаний із формуванням *патріотизму* як особливого, тобто безумовного та високосмислового почуття-надцінності, що відіграє роль найкращого інтегратора представників різних етнічних спільнот у єдиний народ як спільність громадян однієї держави.

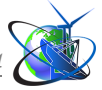
Патріотизм є активним і дієвим почуттям належності до своєї державно-територіальної Вітчизни, органічної залученості до її соціально-політичної структури, відданістю і любов'ю до неї, готовністю до самопожертви в ім'я її процвітання, що постає на усвідомленні належності до громадянського суспільства, української політичної нації як соціального організму та перебуває під юрисдикцією однієї держави.

На слухну думку вченого Г. Пустовіта, феномен патріотизму структурно багатовимірний і багаторівневий, тому що вирізняється такою характерною ознакою, як «наявність сформованого почуття належності до певної спільноти», та визначається рівнем сформованості почуття національної гордості, довіри до держави й армії, готовністю захищати свою країну у випадку війни [10, с. 17].

Дослідники виокремлюють такі різновиди патріотизму, як: етнічний (зумовлений почуттями особистої належності до свого народу, любові до рідної мови, культури, історії), територіальний (детермінований особливим зв'язком із місцем свого народження), державницький (заснований на розвитку державницького світогляду й державницького почуття; має об'єднувальний характер) [13]. У наслідок аналізу наукових поглядів українських учених на означений феномен, вважаємо актуальним на сучасному етапі формування саме *національно-громадянського патріотизму*, що передбачає відповідальність за долю народу, культуру та здатність консолідувати всю внутрішню енергію для творення нової віхи в історії своєї держави й нації [11]. Підґрунтя такого патріотизму – повага до рідного народу, його культурно-історичних традицій, національних цінностей, а також мови, що забезпечує формування поваги до інших народів і стає осмисленою цінністю.

Первинного стану патріотизму особистість набуває спонтанно, під впливом природно відповідних факторів у гармонійній єдності із культурно-освітніми, що формують базову психологічну прихильність особистості до своєї нації, прилучають до її духовних скарбів. Потреба становлення і утвердження незалежної України актуалізує вимогу формування у масовій свідомості підростаючого покоління стану патріотизму духовно осмисленого, рефлексивного, який поєднує пристрасну любов до свого народу, нації, Батьківщини з толерантним ставленням до інших народів. Основа патріотизму особистості – це усвідомлення національної самобутності в єдності із розумінням особистістю власної причетності до долі України [1].

Такий стан патріотизму відзначається потенціалом щодо вирішення низки проблем української державності [1], є особливою спрямованістю самореалізації, соціальної поведінки громадян, критеріями для яких постають любов і служіння Вітчизні, забезпечення цілісності та суверенітету держави, її національної безпеки, стійкого розвитку, обов'язок і відповідальність, що передбачають пріоритет суспільних і державних основ над індивідуальними

інтересами й устремліннями, що виступають як вищий сенс життя і діяльності особистості, всіх соціальних груп суспільства. Таким чином, патріотизм мислиться надцінністю громадянського суспільства [2], тобто «творчим актом духовного самовизначення», в контексті обов'язку кожного народу виконати своє найважливіше завдання, що полягає у: «...творенні свого та по-своєму, але так, щоб наше і по-нашому створене було насправді гідним та чудовим», тобто національним, ціннісним [5, с. 13].

Виховання національного самоствердження в учнів початкової школи охоплює всю складну багаторівневу систему підготовки учнів початкової школи до успішної життєдіяльності на засадах збереження наступності духовного й морального досвіду поколінь українського народу та виконання обов'язків перед Українською державою та нацією. Дієвість такої складної системи забезпечується єдністю і злагодженістю її рівнів та суб'єктів діяльності, тобто органів державної влади та всіх інституцій громадянського суспільства. Це у свою чергу сприяє виробленню відповідної національної політики, підвищенню статусу виховання національного самоствердження в навчальних закладах, гармонізації суспільного й сімейного виховання, інтенсифікації виховної діяльності та, власне, громадської діяльності у своїй громаді шляхом налагодження партнерських стосунків між усіма суб'єктами виховного процесу. Адже від особистого ставлення представників влади і громадськості до проблеми виховання національного самоствердження в підростаючого покоління та від рівня сформованості національної ідентичності особистості, її громадянської позиції та готовності відстоювати інтереси держави, нації.

Прикметно, що саме сьогодні позначене тенденціями формування спільних для всього українського народу національної ідеї, національних цінностей, національних інтересів і національного ідеалу (соціального, морально-етичного, геополітичного й ін.). Складність і невисока динаміка розгортання зазначених процесів детерміновані негативним впливом на формування національної свідомості українського народу та його національної ідентичності впродовж понад двадцяти років регіональної політики в її зв'язку з історично сформованим різновекторним спрямуванням (українським менталітетом), відмінностями культурних засад, суспільних цінностей, а також полярними оцінками подій минулого й бачення майбутнього держави. Відтак, сучасний етап історії Української держави видається оптимальним для актуалізації виховання національного самоствердження в учнів початкової школи в освітніх закладах, із огляду на те, що виховання на основі багатогранної мудрості рідного народу якнайкраще відображає в собі процес національного відродження українства та передбачає оволодіння національними цінностями.

Форми організації виховання національного самоствердження в учнів початкової школи виконують такі функції, як: організаторська – зорієнтована на вирішення організаційних завдань, де організація справ охоплює відповідний алгоритм взаємодії всіх учасників виховного процесу (стадії, етапи) та постає завершеною організацією педагогічного процесу в єдності всіх його

компонентів; регулятивна – допомагає регулювати взаємостосунки в системі «педагог-учень», «учень-учень» завдяки завбачливому плануванню необхідних видів взаємодії, що забезпечує ефективність національної солідарної взаємодії учнів початкової школи; інформативна – передбачає не лише одностороннє подання інформації учнівській молоді чи певної кількості знань, але й актуалізацію засвоєних знань, звернення до їхнього досвіду [10, с. 125–126]. Зважаючи на такий функціональний підхід, можна стверджувати про регулювальний вплив форм виховної роботи на взаємодію педагога й учня як основний компонент організації виховного процесу національного самоствердження учнів початкової школи.

У контексті виховання національного самоствердження в учнів початкової школи варто акцентувати увагу на добірці методів виховної діяльності, що стимулюють процес засвоєння знань із національного самоствердження особистості, вироблення волі у практичній діяльності, що припускає поєднання знань і переконань. Посилення ефективності виховання національного самоствердження в учнів можливе за умови забезпечення тісного зв'язку різних видів форм роботи із життям, викликами сьогодення, із повсякденною діяльністю учнів початкової школи: залучення відірваних від життя форм неминуче призводитиме до поверхового ставлення до виховної роботи та нівелювання її національно-самостверджувального змісту.

Висновки.

Відтак, вихованню національного самоствердження в учнів початкової школи сприятиме її активна діяльність щодо виявлення ставлення до подій, явищ, що відбуваються в реальному житті особистості, родини, громади, держави, нації.

Виховання національного самоствердження в учнів початкової школи охоплює всю складну багаторівневу систему підготовки учнів початкової школи до успішної життєдіяльності на засадах збереження наступності духовного й морального досвіду поколінь українського народу та виконання обов'язків перед Українською державою та нацією.

Література

1. Бех І. Д. Патріотичне виховання дітей та молоді. *Позашкільня*. 2021. № 10 (58) жовт. С. 9 – 16.
2. Дем'янюк Т. Д. Інноваційні технології громадянського виховання учнівської молоді : навч.-метод. посіб. Київ : НМЦ середн. освіти МОН України, 2019. 264 с.
3. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. Київ : Либідь, 2020. 304 с.
4. Зязюн І. А. Педагогіка добра : ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. Київ : МАУП, 2020. 308 с.
5. Ільїн І. А. Шлях до очевидного. Київ, 2019. 431 с.
6. Картунов О. Західні теорії нації. Плюралізм думок, дефіцит понять Віче. 2015. № 6. С. 80 – 93.

7. Мірошніченко В. І. Теоретико-методичні засади патріотичного виховання майбутніх офіцерів прикордонників: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 . Київ, 2012. 490 с.
8. Римаренко Ю. І. Основи етнодержавознавства : підручник за ред. Ю. І. Римаренка. Київ : Либідь, 2017. 343 с.
9. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання : навч. посіб. Київ : Вид-во ім. О. Теліги, 2019. 328 с.
10. Руденко Ю. Український патріотизм : політична освіта і виховання зростаючих поколінь. Освіта. 2018. № 43 (15-22 жовт. 2014). С. 9.
11. Сміт Е. Д. Нації та націоналізм у глобальну епоху. Київ : Ніка-Центр, 2019. 278 с.
12. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи та технології : навч.-метод. посіб. для керівників шк., вчителів, кл. керівників, вихователів, слухачів ІПО Харків : Веста ; Ранок, 2012. 128 с.
13. Тлумачний словник української мови : 14000 слів і словосполучень, уклад. : Т. В. Ковальова, Л. П. Кориґа. Харків : Синтекс, 2012. 672 с.
14. Філіпчук Г. Г. Націєтворчість освіти : монографія. Чернівці : Зелена Буковина, 2014. 400 с.

References

1. Bekh I. D. Patriotychne vykhovannia ditei ta molodi. Pozashkillia. 2021. № 10 (58) zhovt. S. 9 – 16.
2. Demianiuk T. D. Innovatsiini tekhnolohii hromadianskoho vykhovannia uchnivskoi molodi : navch.-metod. posib. Kyiv : NMTs seredn. osvity MON Ukrainy, 2019. 264 s.
3. Zaniuk S. S. Psykholohiia motyvatsii : navch. posib. Kyiv : Lybid, 2020. 304 s.
4. Ziazium I. A. Pedahohika dobra : idealy i realii : nauk.-metod. posib. Kyiv : MAUP, 2020. 308 s.
5. Plin Y. A. Shliakh do ochevydnoho. Kyiv, 2019. 431 s.
6. Kartunov O. Zakhidni teorii natsii. Pliuralizm dumok, defitsyt poniat Viche. 2015. № 6. S. 80 – 93.
7. Mirosnichenko V. I. Teoretyko-metodychni zasady patriotychnoho vykhovannia maibutnikh ofitseriv prykordonnykiv : dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.07 . Kyiv, 2012. 490 s.
8. Rymarenko Yu. I. Osnovy etnoderzhavoznavstva : pidruchnyk za red. Yu. I. Rymarenka. Kyiv : Lybid, 2017. 343 s.
9. Rudenko Yu. Osnovy suchasnoho ukrainskoho vykhovannia : navch. posib. Kyiv : Vyd-vo im. O. Telihy, 2019. 328 s.
10. Rudenko Yu. Ukrainskyi patriotyizm : politychna osvita i vykhovannia zrostaiuchykh pokolin. Osvita. 2018. № 43 (15-22 zhovt. 2014). S. 9.
11. Smit E. D. Natsii ta natsionalizm u hlobalnu epokhu. Kyiv : Nika-Tsentr, 2019. 278 s.
12. Soroka H. I. Suchasni vykhovni systemy ta tekhnolohii : navch.-metod. posib. dlia kerivnykiv shk., vchyteliv, kl. kerivnykiv, vykhovateliv, slukhachiv IPO Kharkiv : Vesta ; Ranok, 2012. 128 s.
13. Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy : 14000 sliv i slovopoluchen,uklad. : T. V. Kovalova, L. P. Koryha. Kharkiv : Synteks, 2012. 672 s.
14. Filipchuk H. H. Natsiietvorchist osvity : monohrafiia. Chernivtsi : Zelena Bukovyna, 2014. 400 s.

Abstract. *The article reveals the peculiarities of the specifics of civic education and national self-affirmation of the individual. It is emphasized that the formation of citizenship is aimed at the education of the individual, aimed at the development of personal character traits and qualities, worldview, feelings, actions and norms of behavior, a way of thinking, aimed at self-development and the development of national self-assertion of a democratic civil society in Ukraine. Special emphasis is placed on the formation of individual citizenship, namely: national self-affirmation and patriotism.*

Key words: *citizenship, national self-assertion, nation, self-assertion, civil nation, Ukrainian nation, patriotism.*